DE SIDSTE ÅRS POLITISKE UDVIKLING I SOVJETUNIONEN

ERIK BACH

Sovjetunionens isolering fra omverdenen er et besværligt faktum for samtidshistorikeren. Den rigdom af faktiske oplysninger, tendentiøse afsløringer og bevidste indiskretioner, som den frie debat stiller til kommentatorens rådighed, når det drejer sig om lande og mennesker vest for jerntæppet, svigter totalt, hvis man vender sig til Sovjet. Dersom ikke personlige forbindelser står til ens rådighed, er man alene henvist til officielle publikationer og til at sammenstille disse med andre kommentatorers mere eller mindre begrundede meninger om sagen. Muligheden for at verificere meddelelserne findes praktisk taget ikke. Ethvert forsøg på en fremstilling af Sovjets samtidshistorie får derfor uundgåeligt et stærkt *subjektivt præg*, og historikeren må være forberedt på at blive dementeret af senere fremkomne kendsgerninger.

Denne isolation er blevet gradvis forøget. Mens den indre debat i det bolsjevikiske parti foregik ret åbenlyst indtil 1927, og det under de første femårsplaner indtil 1939 dog var muligt at følge hovedlinjerne i udviklingen, og endelig krigstiden 1941–45 åbnede for indblik bag kulisserne for vestlige statsmænd og journalister, blev forbindelsen i tiden efter 1945 næsten fuldstændig afskåret. Et holdepunkt havde man dog indtil marts 1953 i *Stalin* selv. Diktatorens personlighed og politik tegnede sig efter så mange års regering i et temmelig klart lys. Ved hans død indtrådte derimod den absolutte usikkerhed. Sovjetpressens store tilbageholdenhed med at meddele data og oplysende småtræk om de ledende personligheder gør, at vor viden om de nye magthavere er yderst ringe. Partiets absolut lukkede debatter er os ligeledes ubekendte, og man må gøre sig klart, at de »afsløringer« om Stalin og *Berija*, der kom frem på den tyvende partikongres, er så tendentiøse, at man kun kan benytte dem med den største varsomhed. De er et led i de nye magthaveres politik og ikke historiske sandheder.

For at bedømme Sovjets politiske historie i de sidste 4 år er det imidlertid af største vigtighed at få klarhed over de *individuelle magtforhold* i

landet; politiske svingninger har jo øjensynligt været nøje forbundet med forskydninger i magten mellem mændene i Kreml. Lige så vigtigt er det naturligvis at undersøge de generelle betingelser for disse mænds virke i det russiske samfund d.v.s. den økonomiske, sociale og kulturelle udvikling i landet.

ÆNDRINGER I PARTIAPPARATET 1952

Et naturligt udgangspunkt for undersøgelsen danner den *19. partikongres,* afholdt 5.–14. oktober 1952, den første siden 1939 og den sidste i Stalins levetid. Umiddelbart før kongressen udkom Stalins »Socialismens økonomiske problemer i Sovjetunionen«; hovedtaleren på kongressen, *Malenkof,* dvælede meget indgående ved disse problemer, og kongressen vedtog den femte femårsplan, som skulle gælde for årene 1951–55, men altså ikke blev offentliggjort før mod slutningen af det andet år af perioden. Disse fakta angiver klart, at økonomiske overvejelser og vanskeligheder spillede en betydelig rolle for sovjetledelsen i Stalins sidste leveår, hvilket også bekræftes af andre oplysninger. Dertil kom betydningsfulde ændringer i partiets ledelse. En helt ny centralkomité på 125 medlemmer valgtes til afløsning af den gamle på kun 72 medlemmer, af hvilke kun omkring halvdelen genvalgtes, resten var nye folk. Det gamle *Politbureau,* der havde eksisteret siden oktoberrevolutionen 1917, blev afskaffet og *erstattet med et præsidium* med 25 medlemmer mod Politbureaus 12; kun 10 af disse kom med i det nye præsidium.

I sit sidste leveår fornyede Stalin altså sit partis ledelse på den måde, at han omgav sine nærmeste medarbejdere i Politbureau: *Malenkof, Berija, Molotof, Krustjof, Mikojan, Kaganovitsj, Bulganin, Svernik* og *Vorosjilof* med 15 mænd, mest yngre partisekretærer fra hovedstaden og provinserne. Det kan bemærkes, at intet medlem havde noget regeringsdepartement under sig, i vinteren 1948–49 havde Molotof, Mikojan og Bulganin mistet deres stillinger som udenrigs-, handels- og forsvarsministre. Dengang disse forandringer skete, blev de for eksempel i »Le Monde« i Paris, tolket således, at Politbureaus medlemmer skulle danne et indre kabinet ubesværet af forvaltningsopgaver, alene beskæftiget med den store politiks hovedlinjer. Det er naturligvis muligt, men en sådan forsamling er sjældent så stor, og en sådan ordning svarer næppe til de reelle tilstande indenfor et diktatorisk ledet parti. Efter min mening er det et forsøg fra Stalins side på at hindre, at nogen skabte sig en særlig enklave i forvaltningen som magtposition, og Politbureaus opløsning eller rettere neutralisering i 1952 gennem de femten nye medlemmers optagelse var et skridt i samme retning. Det var udslag af diktatorens *mistænksomhed mod de nærmeste medarbejdere,* der havde en vis position i det

offentlige liv, således som den også er kendt fra Mussolinis »vagtskifter«. — Dette synspunkt vinder i sandsynlighed, forekommer det mig, når man ser på, hvad der skete efter Stalins død i marts 1953, ved ministerskiftet 1955 og ved nyvalgene på partikongressen i 1956, den nu så berømte 20' kongres.

STALINS DØD 1953

Et halvt døgn efter Stalins død den 5. marts 1953 om aftenen, udsendtes 6. marts meddelelse om en *reorganisation af regering og partistyre.* Malenkof efterfulgte Stalin både som premierminister og partisekretær, men det af Stalin skabte partipræsidium ændredes radikalt. Af de femten nye medlemmer fra oktober 1952 blev de 13 atter sat udenfor tilligemed den gamle *Svernik,* der også mistede sin post som præsident for sovjetkongressen. Samtidig blev en hel række ministerier slået sammen til større enheder, og præsidialmedlemmerne overtog hver sin forvaltningsgren, Molotof igen udenrigsministeriet, Bulganin forsvaret, Mikojan handelsministeriet, og de to eneste af de nye medlemmer, der fik lov at fortsætte, *Saburof* og *Pervuhin,* var netop industriministre. Kun *Nikita Krustjof* fik ikke noget ministerium, men 14. marts afløste han Malenkof som generalsekretær for partiet, endelig blev den gamle marskal *Vorosjilof* præsident for sovjetkongressen. Stalins handlinger 1948–49 og 1952 blev altså annulleret. Det gamle Politbureau rensede sig for de nyudnævnte og fordelte den administrative magt mellem sig. Denne fordeling kaldte man så »*kollektiv ledelse*«.

Stalins sidste vilje blev altså ikke lov. Malenkof, som han havde placeret som sin ordfører på den sidste kongres, blev nok premierminister, men kun i 8 dage leder af partiapparatet, det, Stalin selv havde bygget sin magtstilling op på. Denne post tilfaldt Krustjof, den mand Stalin indirekte havde kritiseret i sin bog, og som Malenkof havde hentydet til i sin tale på kongressen, som advokat for en ukorrekt landbrugspolitik. Krustjofs udnævnelse må ses i dette lys, den var en desavuering af Stalin og Malenkof på et vigtigt punkt, og linjen går videre til *Malenkofs degradation* til en underordnet ministerpost 23 måneder senere, 3. februar 1955, da han tog ansvaret for den uheldige politik, der var skyld i den utilfredsstillende udvikling i det russiske landbrug. Krustjof fik altså fuld oprejsning ved denne lejlighed, men han blev ikke ministerpræsident; denne post tilfaldt Bulganin, der overlod forsvarsministeriet til marskal *Sjukof,* helten fra den store krig, men denne blev til gengæld ikke medlem af partiets præsidium, mens Malenkof forblev i dette. Den omhyggelige fordeling af magten blev opretholdt, men man gik et skridt videre i likvidationen af Stalins dispositioner, idet Sjukofs forfremmelse må ses i sammen-

hæng med det faktum, at han fra 1946 til februar 1955 havde haft en underordnet kommando efter 2 år på posten som den røde hærs øverstkommanderende i slutningen af krigen.

DEN 20. PARTIKONGRES 1956

Endelig oprandt da 14. februar 1956 den 20. partikongres, hvor Mikojan og Krustjof tog bladet fra munden i en *kritik* af *Stalins politik* så åbenlys, at en del af tilhørerne besvimede ved choket, og hvor den centralkomité, der nyvalgtes, blev næsten lige så stærkt fornyet, som den der valgtes på den 19. partikongres. Partiets præsidium var iøvrigt i sommeren 1955 blevet forøget med 2 nye medlemmer: *Kiritjenko,* der kom fra den ukrainske partiafdeling som Krustjof, og *Suslof,* der er blevet betegnet som ekspert i udenrigspolitik og i hvert fald spillede en rolle i Ungarn i efteråret 1956.

Når vi dertil føjer den måske vigtigste begivenhed i hele opgøret med arven efter Stalin, Berijas fald allerede i sommeren 1953, som vi vender tilbage til, danner der sig følgende billede af personforandringerne i Sovjets politiske ledelse i de sidste 4 år. Den *gamle kreds af politbureau-medlemmer* fra 1930ernes slutning, som Stalin fjernede fra administrative poster i 1948–49, og som han omgav med et flertal af nyudnævnte i 1952, *har bevaret den politiske magt og tillige taget det administrative ansvar,* men dog udskilt fra sin kreds Berija og delvis Malenkof, de to, der i Stalins sidste tid syntes at stå ham nærmest. Partiets centralkomité, det lag, som står lige under præsidiet i partihierarkiet, er endelig blevet fornyet samtidig med overgangen til den åbne kritik af Stalin. Det er givet, at Krustjof sidder i en betydningsfuld nøglestilling som generalsekretær, men intet indicerer endnu, at hans position kan sammenlignes med Stalins. Man må, synes det, tage den »kollektive« ledelse som et faktum. Problemet er nu, om personskifterne betyder et skifte i politik.

STALINS SIDSTE BOG

I sin sidste bog kom Stalin ind på både politiske og økonomiske reflektioner. Han forudsagde bl. a., at de kapitalistiske lande ville komme ind i indbyrdes konflikter som følge af den økonomiske krise, der ramte dem ved det østeuropæiske og østasiatiske markeds bortfald, en krig mellem de kapitalistiske magter var i virkeligheden mere sandsynlig end et korstog mod Sovjetunionen. Rent bortset fra det rigtige eller urigtige i Stalins spådomme indeholdt de en grum desavouering af hele den propaganda, der var udfoldet fra sovjetisk side mod de vestlige magter efter krigen, men tillige, i betragtning af Stalins vældige autoritet i Rusland, en beroligelse for det russiske folk.

Mest kom han dog ind på fremtidens problemer ved *overgangen til det kommunistiske samfund,* som ville kræve mindst en fordobling af lønnen, en forkortelse af arbejdstiden til 5 timer og en almindelig polyteknisk uddannelse af hele folket, så det frit kunne skifte arbejde efter lyst og tilbøjelighed. Det ville også kræve en vældig forøgelse af produktionen af konsumvarer herunder boliger og en gradvis afskaffelse af kollektivbrugenes frie handel med landbrugsprodukter, hvilket dog først kunne nås, når produktionen af teknisk udstyr til landbruget og derefter selve landbrugsproduktionen havde nået nye højder. Det var i denne forbindelse, han kritiserede Krustjofs forslag om at koncentrere bondebefolkningen i landbrugsbyer, hvorved kollektivernes halvprivate karakter helt ville blive brudt. Det var en altfor radikal politik. Stalins program var holdt i tilpas vage vendinger og indeholdt direkte modstridende passager, men det skulle dog utvivlsomt for sovjetfolket oprulle billedet af en bedre verden end den, det havde oplevet under femårsplanerne og krigen. Stalin talte om det fremtidige kommunistiske samfund, hvor enhver skulle yde efter evne og nyde efter behov, mens man i det nuværende socialistiske kun kunne vente at blive lønnet efter arbejdsindsats, og naturligvis kan det ikke have været skjult for sovjetborgerne, at lønnen var differentieret endog i særdeles høj grad.

Stalins bog har haft et *politisk formål,* at skabe tillid til, at levestandarden ville blive forbedret, og at man ikke ville gribe til radikale forholdsregler overfor bønderne, som Krustjof havde foreslået. Malenkofs tale på kongressen var også holdt i beherskede vendinger, den gav vel udtryk for utilfredshed med landbrugets resultater, men tog udtrykkelig afstand fra større koncentration af bønderne end den, der allerede var sket ved sammenlægning af små kollektivbrug til større. Malenkof nævnte mange tal for industriens vækst og dvælede også ved, at visse landbrugsvarer, som grønsager o. l. havde haft fremgang, men kom ikke nærmere ind på det faktum, at hvede-produktionen kun var steget 5 % siden 1913. Da befolkningen i Sovjetunionen er steget langt mere, og der ikke er sket nogen synderlig import, kan det kun betyde, at der står mindre brødkorn til sovjetborgernes rådighed end før revolutionen.

BAGGRUNDEN FOR KURSÆNDRINGEN EFTER STALINS DØD

Vi er her utvivlsomt ved et centralt problem i russisk politik. Regimet har altid haft sine *vanskeligheder med bønderne;* deres interesser og indstilling har altid stået i modsætning til regeringens mål og bestræbelser. Man har skærpet og slækket kursen, men altid haft yderst svært ved at få produktionen til at holde trit med bybefolkningens øgede behov. Stalin havde øjensynligt i 1952 ikke fattet en endelig beslutning om fremtidens kurs, om

den fik man derimod klar besked, da Malenkof 3. august 1953 som premierminister talte til den øverste Sovjet. Det blev nu sagt ligeud, at husdyrbestanden og kornproduktionen var gået ned eller stagneret siden krigen, og at der var taget altfor lidt hensyn til bønderne. Priserne på kollektivbrugenes varer skulle forhøjes for producenterne, men ikke i detailhandelen, hvilket ville sige, at staten, som stod for fordelingen, måtte bære tabet. Bønderne skulle have skattelettelser for deres små private jordlodder udenfor kollektiverne. Det var agrar-politik i den stik modsatte retning af den, Krustjof havde anbefalet. Hvis denne i den kollektive ledelse af sovjetstaten havde opnået en højere post end før, havde han i hvert fald ikke sat sine specielle ideer igennem. Da han en måned senere talte til det kommunistiske partis eksekutivkomité gik han fuldt og helt ind for den nye kurs og kritiserede partiets indsats og tidligere ukorrekte holdning. De kommunistiske ledere har færdighed i at sluge tidligere standpunkter og omvende sig til nye uden at fortrække en mine.

Malenkof talte imidlertid ikke blot for en ændret landbrugspolitik; der blev også taget hensyn til, at sovjetunionens *bybefolkning* siden revolutionen var steget fra 22 millioner til 67 millioner mennesker. Det blev erkendt, at boligproduktionen ikke havde holdt trit med denne stigning, og at tekstilindustrien og anden let industri også var blevet forsømt. Forsømmelsen blev karakteriseret som en nødvendighed i tidligere tid, men nu skulle det være slut. Boliger, klæder og andre fornødenheder foruden fødemidlerne skulle skaffes til veje, d. v. s. at en større del af investeringen skulle gå til disse sektorer af produktionen, sværindustrien skulle have mindre.

Meget tyder på, at denne side af programmet, der jo i virkeligheden var en helt ny politik, var mindst lige så vigtig som landbrugssiden. Det kan ikke være andet, end at den tredoblede bybefolkning må gøre sig gældende med stedse større vægt i sovjetsamfundet. En iagttager som *I. Deutscher* har især fremhævet dette. Denne bybefolkning har fået en helt anden uddannelse end dens forfædre på det russiske bondeland, og også andre fornødenheder. Den stadig tilbagevendende kritik i den russiske presse over smag for vesterlandske film og tøjmoder taler i samme retning. Den nye generation af russere var ikke mere tilfreds med den gamle almuelevestandard. Deutscher har ligeledes fremhævet, at det *felttog mod persondyrkelse,* der satte ind hurtigt efter Stalins død, også er en imødekommelse af den åndelige tilstand i dette bymiljø. Dyrkelsen af Stalin havde byzantiske former, nøje overensstemmende med Ruslands historiske traditioner. Hyldesten til folkets fader kunne i denne form forstås af musjikkerne, men den passede ikke til en moderne bybefolknings mentalitet, og muligvis heller ikke til moderne kollektivbønders. Man fik nu øje for det ubestridelige, at persondyrkelsen var ganske umarxistisk.

Trods afbrydelsen af den kulturelle forbindelse med vesten, var der ikke tvivl om, at det russiske folk gennem landets industrialisering og urbanisering og den mere udbredte skoledannelse var *kommet Vesten nærmere i behov og interesser,* det var vel netop derfor, jerntæppet var blevet så tæt efter 1945; frygten for, at også politiske ideer fra vesten skulle strømme ind, havde en reel baggrund i folkets ændrede indstilling. Den folkelige reaktion mod savnet af elementære livsfornødenheder – efter vestlig standard – og mod den forcerede industrialisering med vægt på sværindustrien har man i 1956 lært at kende i Ungarn og Polen; den har efter alt at dømme også gjort sig gældende i Rusland. Man må i denne forbindelse huske på, at sovjetlederne d. 17. juni 1953 havde set reaktionen i Østberlin og havde efterretninger om lignende bevægelser i Tjekoslovakiet. Begge steder gav man efter for presset, og det var også det, man gjorde i Sovjetunionen i august-september 1953; alle vasallandene fulgte iøvrigt trop på dette punkt, sværindustrien mistede sin prioritet, produktionen til befolkningens forbrug skulle sættes i vejret.

Konklusionen må da være den, at der var en alvorlig *økonomisk og social krise i Sovjetunionen i 1952;* folket var utilfreds og havde – målt med vestlig standard, men nu også med folkets egen standard – grund til at være det. Stalins bog og Malenkofs tale var vidnesbyrd om, at magthaverne forstod det, og personforandringerne antagelig tegn på, at Stalin forberedte en ny politik med nye mænd. Hans død bevirkede, at de nye mænd ikke kom til. Hans mand, Malenkof, kom til at sætte den nye politik i værk, men uden Stalins magtfuldkommenhed, kun kollektivt med de gamle kammerater. Disse mænd har naturligvis været klar over, at de ikke besad den gamle diktators vældige nimbus af skrækindjagende autoritet, og de har tillige været klar over, at det er en vanskelig opgave at lægge navn til en politik, der i betydelig grad afviger fra den, man hidtil har ført; ordet om, at en *ny politik kræver nye mænd,* har lydt for deres indre øre. Hvor Stalin havde kunnet indgyde skræk, måtte de søge at vinde popularitet. Derfor gennemførte den ny regering straks som sin mest bemærkelsesværdige handling den store *amnesti.* Alle arbejdslejrenes ofre, der var dømt til 5 års strafarbejde eller derunder, skulle frigives. Der er delte meninger om, hvorvidt det er sket fyldest. Der er ikke tvivl om, at arbejdslejrenes produktion betød meget i sovjetøkonomien, og at en fuldstændig lukning ville betyde svære rystelser, men i et vist omfang er der sket frigivelser, og det kan næppe være andet, end at denne forholdsregel alene ved sin proklamation tillige med de lovede *retsreformer* og de i pressen omtalte løfter om *indskrænkning af det politiske politis myndighed* altsammen har bevirket det meget omtalte »tøbrud« i den politiske og sociale atmosfære i Rusland. Standsningen af den såkaldte lægeproces med dens islæt af antisemitisme må ses i denne sammenhæng. Den nye regering af

de gamle mænd måtte skaffe sig en platform at stå på, et grundlag for popularitet, den måtte give efter for en uartikuleret folkelig opinion i det nye sovjetsamfund.

BERIJAS FALD, 1953

Denne politik måtte logisk føre til *opgøret med Stalinmyten,* som det skete på den 20. partikongres. Man gik imidlertid langsomt til værks, det varede tre år, inden man vovede sig så vidt. Derimod kunne man ikke vente så længe med at *ofre en syndebuk,* der kunne gøre folk begribeligt, at det var alvor. Hvem personificerede mere det gamle styre end politichefen Berija? Han blev derfor ofret allerede i juli 1953. Der foreligger egentlig intet, der autentisk beviser, at Berija skulle være mere ansvarlig for Stalintidens politik end Politbureaus øvrige gamle medlemmer. Han fremtrådte også på den øverste sovjets møde i marts 1953, der bekræftede den nye regering i sine embeder, som en lige så varm talsmand for den kollektive ledelse som de andre. Han påtog sig som indenrigsminister at føre den store amnesti ud i livet, det var hans hemmelige politi, der bragte alle underretninger om folkestemningen. Han anklagedes senere for at svække statsmyndigheden i de mindre sovjetrepublikker, hvilket måske er ensbetydende med at han, georgieren, ville indrømme de nationale mindretal større frihed, han har måske endda, som Peter P. Rohde mener, været en af hovedmændene for den nye kurs.

Alligevel blev han kastet for ulvene som et grumt eksempel på diktaturets blodige politiske logik. Når politichefen faldt, måtte det være alvor med den nye kurs, det ville folk kunne forstå; tillige var han den eneste, der med sit mægtige politiapparat var i stand til at sætte de øvrige ledere mat i en eventuel magtkamp, på samme måde som *Trotskij* i spidsen for den røde hær var det i 1924 efter Lenins død. Personlig rivalitet kan naturligvis ikke lades ude af betragtning, men det er en følge af hele atmosfæren, kollegialitet og venskab trives ikke på de kolde højder, hvor et diktaturs ledere befinder sig. Det blev Berijas død.

Det er en almindelig mening blandt kommentatorer, at *hærens støtte* spillede en afgørende rolle, da Malenkof og de andre ledere i juni 1953 satte Berija og hans politi mat. Der har formentlig været tilstrækkelig jalousi mellem de to dele af den væbnede magt til, at dette kan have sin rigtighed, men intet tyder dog på, at der nu blev tale om et militærdiktatur af hærens ledere. De turde enten være kommunister eller fagmænd uden politisk ærgerrighed efter udrensningerne 1937 og under krigen.

MALENKOFS TILBAGETRÆDEN, 1955

Netop deres faglige meninger måtte der imidlertid tages hensyn til. Den nye regerings forbrugervenlige program kunne ramme disse på et

afgørende punkt. Udviklingen af sværindustrien og atomkraften til krigsbrug kunne komme til at lide under den nye politik, og deri kan vi måske se årsagen til det *skridt i konservativ retning,* den russiske politik atter tog i 1955, da Malenkof fratrådte og netop afløstes af forsvarsministeren Bulganin, som atter afløstes på sin gamle post af hærens førende mand Sjukof. Det er en hypothese, der kan have sin grund i, at det ved Malenkofs afgang blev fremhævet, at det var nødvendigt at give sværindustrien prioritet i investeringerne. Det blev imidlertid ikke sagt, at Malenkofs afgang skyldtes, at han havde den modsatte opfattelse, men derimod, at han havde ansvaret for, at landbruget stadig var bag efter. Som et middel til at hæve landbrugets produktion anførtes øget investering i sværindustrien, der også omfatter landbrugsmaskiner. Der er måske mere grund til at se Malenkofs tilbagetræden som yderligere et offer til opinionen, der var utilfreds med levnedsmiddelforsyningen, foruden som en beroligelse af hæren og en personlig hævn fra Krustjofs side. Bulganin erklærede forøvrigt, at udviklingen af den lette industri skulle fortsættes på »basis af sværindustri og landbrug«, dunkle ord til beroligelse. Måden, hans afgang skete på, er imidlertid også bemærkelsesværdig. Han bekendtgjorde den selv for den øverste sovjet, som derefter »valgte« Bulganin. Mændene og kvinderne i den øverste sovjet skulle rejse hjem med det indtryk, at der næsten var tale om et parlamentarisk lederskifte, udrensningernes tid i gammeldags russisk forstand var forbi. At der ved denne lejlighed ikke var tale om noget større systemskifte, fremgår uden videre af, at Malenkof forblev i Politbureau, mens Sjukof ikke kom ind i denne eksklusive forsamling.

KRITIKKEN AF STALIN

Det var vel også næsten nødvendigt, at Stalins højre hånd i de sidste år ikke sad som hans efterfølger, da tæppet gik op for kritikken af den døde diktator på den 20. partikongres. Det gjorde kritikken mere sandsynlig. Afsløringerne bragte ikke vestlige iagttagere meget nyt. Det var næsten altsammen kendt stof i denne del af verden, men sikkert ikke i Sovjetunionen. Betydningsfuldt er imidlertid den retning, Mikojan og Krustjof gav deres kritik. Det var mod Stalin som kommunist, som forvalter af Lenins arv, det var persondyrkelsen, det gjaldt, ikke det, Stalin havde gennemført. *Kritikken skulle ledes udenom systemet, over på personen,* den var et led i den nye regerings bestræbelser for at skaffe sig et ståsted udenfor Stalins skygge, der måtte hvile mørk over alle lederes fortid, og det var et led i bestræbelserne for at tilpasse sig den nye tone og tankegang i sovjetsamfundet. Det var derimod afgjort *ikke* ment som et *tilbagetog fra Stalins arbejde for socialismen eller for Ruslands stormagtsstilling.* Tværtimod var det

et forsøg på at redde begge disse to resultater efter opgørelsen af hans bo. — Der er også grund til at slå fast, at denne politik er i ret nøje overensstemmelse med den linje, Stalin selv skitserede i sit sidste skrift, men det ser unægtelig ud til, at Stalin egentlig havde tænkt sig, at andre mænd skulle føre denne politik ud i livet. Hans død reddede hans gamle medarbejdere som politiske ledere; de overtog den politik, han havde udtænkt, men de desavouerede ham selv og udgav den for deres egen.

UDENRIGSPOLITIKKEN

Alligevel står det i Vesten som en kendsgerning, at der skete et systemskifte i Rusland ved Stalins død. Man tænker vel her navnlig på udenrigspolitikken. Den milde kurs kom i højsædet; man nåede endog i 1955–56 at tale om den kolde krig som et overstået stadium, for så brat at slå om, da Sovjetunionens militære intervention i Ungarn i november 1956 syntes at afsløre hele denne tale som svindel.

For at forstå, hvordan denne mening har kunnet danne sig, og hvorfor den så brutalt er blevet dementeret af kendsgerningerne, er det nødvendigt at prøve at anskue de politiske problemer under Kremls synsvinkel og ikke under Vestens. *Geografien* er en af de fundamentale faktorer, der bestemmer et lands udenrigspolitik, d.v.s. landets beliggenhed og dets naboers holdning og udvikling. *Udenrigshandelen* er en anden af de afgørende kendsgerninger, som påvirker kursen, den første er den stabileste, der kan gøre sig gældende på nogenlunde samme måde gennem århundreder, den anden ændrer sig heller ikke på en studs. Måske skaber disse fundamentale faktorer ikke særlige problemer i en given situation, og den tredje faktor, den mere omskiftelige og individuelle, som er med til at forme udenrigspolitikken, *personerne*, magthavernes ønsker og vilje, kan da gøre sig gældende med større frihed, d.v.s. indenrigspolitikken kan øve sin indflydelse på udenrigspolitikken, men som en gylden regel er det de nære faktorer som, uafhængigt af individerne, foreskriver disse den udenrigske linje. Man har set eksempler på, at magthavere har søgt at gå imod den linje, som geografien og økonomien foreskriver, fx. Napoleon 3. og Mussolini, men de er sjældne og turde have den største chance for at ende med en katastrofe.

Udenrigspolitikken i Stalins tid var ikke præget af eventyrlyst, tværtimod lededes den med den største forsigtighed, de nære problemer havde afgjort prioriteten. Intet tyder på, at dette er blevet anderledes. Den afgørende geografiske kendsgerning siden 1945 for Rusland har været, at landet både i øst og vest var *omgivet af socialistiske stater afhængige af eller allierede med Rusland*, kun Finland og Indien var neutralistiske og de svage naboer i Syd, Tyrkiet og Persien fjendtlige. Det var en så gunstig

position, som Rusland ikke havde oplevet den i århundreder. Kun som besættelsesmagt i Tyskland var Rusland i umiddelbar kontakt med de vestlige stormagter, og i Tyrkiet og Persien kunne Rusland også møde deres indflydelse.

Udenrigshandelen domineredes helt af forbindelsen med de østeuropæiske allierede. Det er grundforhold, som var de samme både før og efter 5. marts 1953, og det betyder, at det var *forholdet til de østeuropæiske allierede*, som altid spillede hovedrollen i Ruslands udenrigspolitik, Tyskland og det mellemste Østen kom dernæst, den kolde krig mod vestmagterne var en detalje i dette mønster, men den, som interesserede den vestlige offentlighed mest. Man har derfor med den største interesse fulgt Ruslands manøvrer i F. N. mod vestmagterne, men interesseret sig mindre for, hvorledes de østeuropæiske forhold udviklede sig. Det må have været omvendt i det russiske udenrigsministerium. Der foreligger også udtalelser af Stalin, Zdanof og Malenkof, der meget korrekt betegner Sovjetunionens oprettelse som det vigtigste resultat af 1. verdenskrig og oprettelsen af folkedemokratierne i Østeuropa som det vigtigste resultat af 2. verdenskrig; således må man utvivlsomt have set på det i Kreml.

UDVIKLINGEN I FOLKEDEMOKRATIERNE

Netop årene 1952–53 gjorde problemerne i folkedemokratierne brændende for russisk udenrigspolitik. Den politiske udvikling havde i disse lande været karakteriseret af en *voksende kommunistisk monopolisering af magten*, og samhandelen med Rusland havde været ført på meget ugunstige betingelser for de østeuropæiske småstater. De måtte gennemgå en forceret industrialisering og afsætte deres produkter til meget lave priser på det russiske marked. Deres økonomi var blevet ganske indlemmet i den russiske, deres levefod presset ned, mangelen på forbrugsvarer var skrigende, endog på landbrugsvarer skortede det i lande som Ungarn, Polen og Rumænien. Disse lande gennemgik nu samme pinefulde *omstillingsproces* som Rusland i 1930erne, men det har sikkert været psykologisk værre i hvert fald i Polen, Østtyskland, Tjekoslovakiet og Ungarn end i Rusland. Både land- og bybefolkningen var vænnet til flere af den vestlige civilisations forbrugsgoder, og udenfor arbejderklassen og dele af intelligensen var de fleste egentlig *modvillige mod revolutionen,* mens det ikke havde været tilfældet i Rusland. De borgerlige reminiscenser var i folkedemokratierne langt mere livskraftige. Det mente russerne utvivlsomt, at de havde taget hensyn til ved at oprette »folkedemokratier«, hvor andre partier end kommunisterne var tilladt, forudsat de stillede sig på revolutionens grund. Men de har måske ikke regnet med, at folk så let gennemskuede, at disse partier kun var en facade, bag hvilket den kommuni-

stiske magt skjulte sig; trods udemokratiske styreformer i mellemkrigstidens var hverken det polske, det ungarske eller det rumænske folk for ikke at tale om det tjekkiske ukendt med partipolitik.

Når dertil kommer en meget levende *nationalfølelse* i alle disse lande, er det ikke underligt, at folkestemningen overfor regeringerne og russerne var meget slet. Den ytrede sig foreløbig i 1952 i sabotage og langsomt arbejdstempo, i Østtyskland og Tjekoslovakiet i foråret 1953 dog også i strejker, i Østberlin i opstanden 17. juni. På linje med Malenkofs regering foretog alle de folkedemokratiske regeringer et tilbagetog i sommeren 1953. Man nedsatte arbejdsnormerne, lovede flere forbrugsvarer og afskedigede forskellige upopulære ministre, men det ser ud til, at disse indrømmelser ikke varede sommeren over, eller i hvert fald i løbet af 1954 og 1955 afløstes af en skærpet kurs. Som eksempel kan anføres udviklingen i Ungarn. Her udnævntes *Imre Nagy* til premierminister i juli 1953 og gav udstrakte indrømmelser, men i februar 1955 erklæredes han syg, i april 1955 måtte han gå af og afløstes af *Hegedüs* med *Rakosi* som partisekretær. Rakosi havde netop været ledende i perioden før juli 1953. Imre Nagys reformer blev også fordømt og tilbagekaldt. Det var denne skærpelse af kursen, som 1½ år efter førte til revolutionen.

Svingningerne i det politiske liv i Sovjetunionen og folkedemokratierne følges nøje ad, men det synes, som om *udsvingene* hver gang var *større i de små lande*. I Sovjetunionen var skiftet i 1955 næppe stærkt mærkbart, og det skyldtes sikkert, at regimet stod på langt fastere fødder her. En virkelig organiseret antikommunistisk opinion eksisterer næppe, folk var tilfreds med de første indrømmelser, mens opinionen i folkedemokratierne ved den første eftergiven straks blev mere oppositionel, og reaktionen fra oven derfor kraftigere. Det særligt farlige ved oppositionen var, at den rakte langt ind i de kommunistiske partier og havde en udenrigspolitisk side. Her er det, forholdet til *Titos Jugoslavien* kommer ind i billedet. Titos indre politik adskilte sig ikke radikalt fra folkedemokratiernes og Sovjetunionens, lighederne var i hvert fald langt vigtigere. Men Tito havde formået at hævde sin udenrigspolitiske uafhængighed, og Jugoslavernes slid og fattigdom skulle dog komme dem selv eller deres børn til gode og ikke være et led i Sovjetunionens industrielle opbygning.

FORHOLDET TIL TITO

Denne politik rummede en svær tiltrækningskraft for kommunisterne i folkedemokratierne, og det viste sig, at den fik stadig nye tilhængere selv efter anti-titoistprocesserne i 1949. Det er et vidnesbyrd om den betydning, man tillagde de østeuropæiske problemer i Kreml, at Jugoslavien var det første land, Krustjof og Bulganin besøgte, da de i for-

sommeren 1955 begyndte deres udenlandsrejser. Et *forlig med Tito* ville betyde en vældig styrkelse af Sovjetunionens stilling i vasallandene og en udenrigspolitisk succes for den nye regering, et vidnesbyrd om, at de havde formået at likvidere Stalinæraen. Det ville også styrke Sovjetunionens prestige i den nærmere Orients lande, der var i fuld gang med at forberede opgør med vestmagterne, og det ville svække Sovjets halsstarrige fjende i dette område, Tyrkiet. Fredstraktaten med Østrig, der blev sluttet dagen efter, at det genoprettede venskab med Tito blev proklameret 14. maj 1955, må sikkert ses også i denne sammenhæng. Garantien i traktaten mod tysk-østrigsk Anschluss og den russiske tilbagetrækning var lettelser for Tito og det sidste en virkelig indrømmelse fra Sovjets side, som næppe kan siges at blive helt opvejet ved Østrigs neutralisering, der jo i hvert fald et år senere viste sig at øve en dragende magt på ungarske sind.

Tito var imidlertid en hård modspiller. Det blev russerne, der kom til ham og gjorde afbigt for forfølgelsen, som de ganske vist beskyldte Berija for at have iscenesat, men det har næppe gjort indtryk på marskallen. Tito gjorde ingen indrømmelser, men russernes gestus blev af oppositionen overalt i Østeuropa *opfattet som et svaghedstegn*, og det er karakteristisk, at Hegedüs, Rakosi og *Gerö* i Ungarn havde svært ved at finde melodien overfor Tito. I Rusland blev han af befolkningen modtaget med vældig jubel, og interessen for de jugoslaviske blade, der nu kunne købes i Rusland, blev meget stor. Tito var pludselig blevet en magt også i sovjetrussisk politik. Man ser almindeligvis *Molotofs afgang* som en gestus overfor Tito. Det er dog ikke ensbetydende med, at Molotofs indflydelse er blevet mindre, han forblev i Politbureau, selvom han forlod udenrigsministeriet. Hans efterfølger Sjepilof kom ikke i Politbureau, men Tito slap for direkte at omgås sin gamle fjende.

Men et slående bevis på Titos rolle finder man i hans *rejse til Krim* i eftersommeren 1956 på Krustjofs invitation, da krisen i Ungarn og Polen var under opsejling. Det er ørkesløst at gætte på, hvem af de russiske førere, der har talt for forliget mod Jugoslavien, intet hindrer, at der har været fuld enighed derom; det var i virkeligheden den nødvendige forudsætning for at få et forhold til de østeuropæiske lande, der ikke alene var baseret på den rene tvang, men på en frivillig tilslutning til kommunismen. Det må regnes for givet, at Titos opfattelse har været den, at kommunismen kun kunne opbygges nationalt, og at Rusland måtte lade frigørelsesprocessen ske. Det må imidlertid ikke glemmes, at Titos mål også er kommunismen, og at han har anset et fuldstændigt brud med Rusland i Østeuropa for en højst ulykkelig begivenhed. Det ville antagelig betyde hans egen undergang i Jugoslavien, hvor hans udenrigspolitik har almen tilslutning, men ikke hans indenrigspolitik.

Selvom forholdet til de østeuropæiske stater både udenrigspolitisk, økonomisk og indenrigspolitisk har været det helt afgørende for Sovjetregeringen siden Stalins død, har de andre sider af udenrigspolitikken naturligvis også interesse. Det var af stor betydning, at *Eisenhower* tiltrådte kort før Stalins død. Den af *Foster Dulles* proklamerede aktive befrielsespolitik overfor de østeuropæiske stater måtte ramme Rusland på et ømt punkt og øge spændingen, men på den anden side betød republikanernes magtovertagelse *mindre solidaritet blandt vestmagterne*, som det snart viste sig i det mellemste Østen. Måske har sovjetlederne ikke taget Stalins forudsigelse af en mulig krig mellem de kapitalistiske stormagter helt alvorligt, men splittelsen var dog en kendsgerning, og de forstod snart, at en mild tone fra russisk side automatisk løsnede Atlantpagtens bånd samtidig med, at den utvivlsomt gjorde sig i hjemlandet. De fredelige deklarationer og Genèvekonferencen i 1955 mellem de fire stormagters regeringschefer må ses under denne synsvinkel.

Det gik hånd i hånd med en stejl politik *i Tysklandsspørgsmålet* og en kraftig *infiltration i det mellemste Østen*. Russerne ønskede utvivlsomt ikke storkrigen med atomvåben, men de forstod, at de netop under dækning af den almindelige frygt for denne, kunne nå meget langt i at styrke Sovjetunionens prestige og indflydelse blandt de tidligere koloniale folk ved en behændig udnyttelse af de stigende modsætninger mellem U.S.A. og kolonimagterne.

Stejlheden på Berlinkonferencen i januar 1954 om Tyskland må ses i sammenhæng med den østeuropæiske politik. Det var næppe så afgørende for Rusland at bevare den upopulære tyske folkerepublik i østzonen eller at redde en kommunistisk indflydelse i Tyskland. Om dens muligheder i et forenet Tyskland gør de sig næppe illusioner. Afgørende har været at tvinge vestmagterne og Tyskland til en garanti, som de ikke turde give, *garantien for Oder-Neissegrænsen* mellem Tyskland og Polen. Den er en livsbetingelse for det nuværende Polen, og den kan Rusland ikke slippe, uden at hele det østeuropæiske system kommer i skred. Den udgør det faste bindeled mellem Polen og Rusland, som det viste sig i novemberdagene 1956. Når man indtog en anden holdning i det østrigske spørgsmål, var det netop et udslag af østeuropæiske hensyn, nemlig til Tito.

Når man tager den her skitserede udenrigspolitiske udvikling set fra Kreml i betragtning og sammenholder den med den indenrigspolitiske i Sovjetunionen og folkedemokratierne, forekommer det mig, at Sovjetunionens politik overfor Ungarn og Polen i det tragiske efterår 1956 bliver klar og logisk. Der er *ikke noget brud på en linje*, der er ikke noget virkelig nyt.

En regeringsforandring, der lod Hegedüs og Gerö, der var notorisk

upopulære, træde i baggrunden og Imre Nagy, som man jo tidligere havde kunnet samarbejde med, overtage ledelsen, kunne i og for sig kun være et gode i sovjetledernes øjne, forudsat at den *sikrede socialismens fremtid* i Ungarn og garanterede landets forbliven indenfor Sovjets udenrigspolitiske system. Det svarede til Gomulkismens sejr i Polen, som Rusland har fundet sig i, og det svarer sikkert til Titos råd under forhandlingerne på Krim. En folkelig rejsning derimod, som krævede frie valg og Ungarns neutralisering på linje med Østrig, betød kontante *tab for Rusland og socialismen*, tab, der ville virke overalt i Østeuropa også i Jugoslavien. Karakteristisk nok billigede Tito den anden russiske intervention i Ungarn. Kommunismen og Titoismen i Jugoslavien havde været afgørende isoleret, hvis neutralismen havde sejret hos den nordlige nabo.

Ruslands samtidige politik i F.N., samarbejdet med U.S.A. og de afro-asiatiske lande og de skandinaviske mod England, Frankrig og Israel var også kun et klassisk eksempel på russisk udenrigspolitik, som den har formet sig i hele perioden siden revolutionen, støtte til kolonifolkenes bestræbelser på at ødelægge de gamle kolonimagter.

Det virkelig vigtige ved efterårets begivenheder var den afsløring, de bragte, af *folkestemningen i Østeuropa*, og, omend kun svagt og ubestemt, af folkestemningen i Sovjetunionen selv. Hadet til Stalinepokens politik var af så elementær voldsomhed, at den sikkert har overgået sovjetledernes værste forventninger, og meddelelser om russiske soldaters sporadiske fraternisering med oprørerne, sympatiadresser fra studenter ved Moskvas universitet og folks kolossale interesse for den jugoslaviske presse har skabt større uro i regeringskredse end F.N.s protester, som man naturligvis har vidst var ganske uden betydning, ord, bag hvilke der ikke stod nogen som helst vilje til handling. Det har stået klart for sovjetlederne, at slagordene mod Stalinismen i virkeligheden betød *angreb på kommunismen selv,* på partiets eneret, på deres egen magtstilling. Det var udtryk for en fundamental mistillid til, at Stalins mænd ville føre en anden politik end Stalin selv. De havde set tydelige eksempler på, at en virkelig ny politik krævede nye mænd. Det er ikke så mærkeligt, at Krustjof ved en reception efter nytår udtalte, at Stalin var en af kommunismens største mænd, og man skulle være forsigtig med at kritisere ham. Det er denne erkendelse, nervøsitet over det spøgelse, som man ikke kunne mane i jorden, der fik de russiske ledere til at forsøge på at standse *den polske nyorientering* i det berømte nattemøde på Belvedereslottet. *Gomulkas* trusel om, at de i så tilfælde ville komme til at stå overfor et nyt Ungarn, fik dem til at vige; de erkendte, at kommunismens status i Østeuropa ikke ville kunne tåle noget sådant. Selvom Sovjet sikkert kunne sejre uden indblanding fra vest, ville både den udenrigske prestige, den militære styrke og ledernes personlige anseelse få et knæk, som ikke kunne forvindes. Nye mænd

havde måttet træde til, hærens indflydelse ville været steget i en sådan grad, at regimet rystede i sin grundvold.

Der er da ingen anden vej frem end indrømmelserne, som fx. den nye handelstraktat med Polen; det er overordentlig sandsynligt, at man vil forsøge også at udvide handelsforbindelsen med Vesten for at skaffe flere forbrugsgoder, og indadtil må man forsøge at maskere diktaturet så godt det lader sig gøre. Det er en meget vanskelig vej. At opretholde et hel- eller halvdiktatur uden ideologisk eller moralsk autoritet er en af de vanskeligste opgaver, der kan tilfalde en politiker. Det er også vanskeligt at hindre politiske og kulturelle ideer i at følge handelsvejene. Det er imidlertid totalt umuligt at standse en social strukturændring, som kræver kulturel og politisk nyorientering, og en ny politik plejer også, som det flere gange er fremhævet, at kræve nye mænd. Det er *perspektiverne for sovjetisk politik* i dag. Eventuelle udenrigske småsejre i det nære Østen kan ikke ændre det, heller ikke den store indrømmelse, som man hidtil nu har kviet sig ved, opgivelsen af Østzonen i Tyskland, vil lette trykket indefra. Den politiske udvikling i Sovjetunionen vil utvivlsomt komme til at byde på mange overraskelser, måske omvæltninger i de nærmeste år; der er imidlertid ingen som helst garanti for, at det bliver overraskelser, man vil synes om i Vesten. Ruslands vækst til at blive verdens anden stormagt er et faktum, som i hvert fald kun for kortere tid kan ændres af indrepolitiske forstyrrelser. Endelig må man naturligvis ikke udelukke den dystreste af alle mulighederne, en storkrig begyndt i desperation.